

Hans-Georg Gadamer

## **MNOGOTEROST JEZIKOV IN RAZUMEVANJE SVETA**

Predavanje v okviru splošnih študij<sup>1</sup>

Gre za skrajno aktualno temo. V osnovi je to politična tema *katexochen*, s katero zgodovina človeštva preži na nas, sodobnike. Gre namreč za to, da nas je neznanski razmik, ki zeva med tistimi, ki posedujejo oborožitev, in tistimi, ki je ne, privedel do tega, da živimo v svetu, v katerem vse obvladuje vzajemni strah pred vojnimi spopadi. In ta strah občutimo upravičeno. Nikakor ga ne vzbuja – kot včasih rečemo – le svojskost atomske energije. Prišlo je do tako neverjetnega napredka v logistiki in tehniki uporabe orožja, da lahko rečemo

---

1 »Studia generale«, tudi »studia universale«, ali »splošni študiji« v kurikulumu nemških univerz predstavljajo odprta in večinoma neobvezna predavanja iz splošnih tem za študente različnih strok, v čemer se kaže dediščina humanistične, »humboldtovske« zasnove študija kot razvijanja univerzalne »omike« (Bildung). Študirajoče (in tudi druge udeležence) naj bi spodbujala k miselnemu spoprijemu s tematiko, ki nas zadeva kot ljudi v sodobnem svetu nasploh, ne glede na našo siceršnjo poklicno in študijsko usmeritev. Skupni kanal televizij z nemškega govornega področja 3Sat tedensko pripravlja cikel oddaj v duhu »studiuma generale« Tele-Akademie, v okviru katerega je pričujoče predavanje leta 1990, ob svoji 90. letnici, v Heidelbergu imel tudi Hans-Georg Gadamer (dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=FSTXlbLc6Rk>).  
*Op. prev.*

samo tole: sleherno nenadzorovano merjenje moči znotraj človeštva bi bilo enako uspelemu poskusu samomora.

Človek je bitje iznajdevanja v skrajno veliki meri. Iznašel je vojno. Sicer v naravi med višje organiziranimi bitji ne najdemo primera, da bi kdaj šlo za vojno znotraj iste vrste. Vsem pa so nam poznani obredi podrejanja, s katerimi se končujejo boji za hierarhijo znotraj določene skupine živali. Že zaradi tega je naša tema še posebno pereča: na kakšen način bi bilo mogoče človeštvo rešiti pred njim samim in razviti duha skupnostnosti, solidarnosti življenjske volje in hotenja po preživetju, ki bi jih nujno potrebovali?

Ker danes ne morem več kar tako predpostavljati dobrega poznavanja *Svetega pisma*, si bom uvodoma dovolil citirati tekst iz Stare zaveze. Gre za poznano zgodbo o gradnji babilonskega stolpa. Zgodba pripoveduje o tem, da se je ljudstvo, ki se je naselilo v deželi med dvema rekama, odločilo zgraditi stolp, ki bo segal do neba. In tam je rečeno tudi tole:

416       »Naredimo si ime, da se ne bomo razkropili po vsej zemlji!« Gospod je stopil dol, da bi si ogledal mesto in stolp, ki so ga postavili človeški otroci. In Gospod je rekel: »Glej, eno ljudstvo so in vsi imajo en jezik, in to je šele začetek njihovega dela. Zdaj jih ne bo nič več zadržalo; kar koli bodo hoteli, bodo naredili. Dajmo, stopimo dol in tam zmešajmo njihov jezik, da ne bodo več razumeli govorice drug drugega!« In Gospod jih je razkropil od tam po vsej zemlji in nehali so zidati mesto.

Takšnega teksta v današnjih predispozicijah ne moremo brati zgolj v starozaveznem, religioznem sovisju. Nehote moramo pomisliti na to, da sta enost in solidarnost skupne govorice očitno tisto nosilno, kar uteleša nebrzdane energije volje in brezmejno zaupanje v lastno poklicanost za vladanje. Če izhajamo iz tega starozaveznega teksta, se bomo nehote vprašali, kako je s tem v današnjem svetu, v katerem ljudje zagotovo ne posedujemo enosti ene govorice in je – kot upam – tudi nikoli ne bomo. Ampak, ali smo varni pred skušnjo, da bi svoje moči uporabili vse do nezmernosti? Vsekakor je v tem vzgib, zakaj nas zgodba o gradnji babilonskega stolpa tako zelo zadene.

Naloga mene kot filozofa je, izčistiti pojme, s katerimi tu rokujejo. Vprašati se je treba, kaj je to *jezik*, kaj je *svet* – in kaj pri tem pomeni *mnogo*, kaj

---

pa *eno*. Gradnja babilonskega stolpa v formi, ki se sprevrne v svoje nasprotje, ponavlja problem enosti in mnogosti. V njej je enost nevarnost in mnogost njeno premaganje. Ta zgodba je v pripovednem sovisju prve Mojzesove knjige nekaj popolnoma izoliranega. Zagotovo spada k najstarejši dediščini oziroma blagu. Preučevalci Stare zaveze bodo znali povedati, od kod prihaja, vsekakor pa ima njeno ozadje tako povedno moč, da se njeni aktualizaciji tako rekoč ne moremo izogniti.

Moje spraševanje bo torej povsem neodvisno od te zgodbe in nikakor ne bo njegov namen v tem, da bi jo interpretiralo. Menim, da se vsakega dotakne v dovoljšni meri, da jo lahko zasliši z današnjimi ušesi. Če si to zgodbo vzamemo za izhodišče, se lahko z ozirom na mnogoterost govoric med ljudmi vprašamo: na kakšen način se gradnja babilonskega stolpa oziroma tisto, kar bi ji lahko bilo enako, kaže v našem svetu?

Zgodovina Zahoda je na to zgodbo dala dovolj jasen odgovor. Ta leži v posebni poti človeštva, ki si jo je utrl Zahod z nastankom znanosti – znanosti in predvsem ravno tistega, kar danes imenujemo »znanost kot znanost« in s čimer mislimo predvsem naravoslovne znanosti. Te »znanosti kot znanosti« odvisnost od govorice ne pogojuje na milost in nemilost – morda pa jo na neki drug način, vsekakor pa ne kot znanost. Prav to je neznanski korak, ki ga je človeštvo naredilo že z nastankom grškega mišljenja, ki je logos, logiko in s tem zakonitosti mišljenja tako rekoč legitimiralo v njihovi brezprizivni abstraktnosti. Mar ni matematika enotni jezik novega veka? To predstavlja poreklo svetovnozgodovinske lege, v kateri se nahaja sedanje človeštvo. Dejansko je tako, kot je bilo izraženo v prej navedenem besedilu. Zdi se, da vse, kar lahko domislimo in zasnujemo, lahko tudi izpeljemo. Za to se imamo zahvaliti človekovi sili abstrahiranja in njegovi matematiki, na katerih temelji obvladovanje naravnih sil, posredno pa so v to zajete tudi naše družbene sile.

Če izhajamo iz tega premisleka, je brž jasno, kaj govorice, ki jih govorimo, pomenijo za našo človeškost. To opazimo že pri začetku, v tem, kako so Grki, tako kot vsaka živa kultura, v svoji govorici videli tisto samumevno »pravo« govorico. To v osnovi velja za sleherno jezikovno skupnost. Saj nas, na podlagi tega, kako je naše razumevanje sveta izoblikovala naša materna govorica, venomer preveva nekakšen nenavaden občutek ob tem, da se »konju« v drugem jeziku reče, recimo, »horse«. Saj to se kar nekako ne sliši v redu. Pri tem pa gre

za to, da silna dejavnost abstrahiranja, ki ga je človeštvo izvedlo skozi svoje jezike, vključuje popolno pozabo govorice. Grki so imeli kar za vse, ki niso govorili grško, eno samo besedo: barbari, »barbaroi«. To besedo poznamo vsi, ne le iz rabe naše tujke »barbar«, temveč tudi iz gledališke tehnike. Če naj bi na odru proizvedli učinek nepreglednega šuma govorjenja množice, so morali vsi igralci na njem izgovarjati besedo »rabarbara«. (Tako je bilo vsaj včasih, mogoče danes to proizvajajo stroji.) Reči »rabarbara«, pomeni govoriti nekaj nerazumljivega, nekaj, kar sploh ni nikakršna govorica.

Šele iz tega izhodišča govorjenih govoric se prav jasno pokaže veliko potovanje, na katero je krenil Zahod, potovanje k znanosti, ki ga na tem mestu ne morem razgrniti v vseh podrobnostih. Dva kulturna jezika sta, skozi katera sta se izoblikovala antični svet in zgodovina znanosti in iz katerih je nove sile črpal novi vek: grščina in latinščina. Kot kulturna jezika sta obvladovala celokupno antično *oikumene*, obljudeni svet. Kot jezik učenjakov je latinščina vladala še veliko dlje, vse v začetek novega veka. Na splošno pozabljam, da celo Kantova *Kritika čistega uma* tozadevno pravzaprav predstavlja impliciten prevod iz latinščine v nemščino. Videli bomo, kaj pomeni to, da so se v novem veku morali razviti samolastni nacionalni jeziki zato, da bi sočloveku lahko kaj povedali, in zagotovo tudi zato, da bi drug drugega razumeli. V tem, da sta jezik učenjakov srednjega veka in cerkveni jezik srednjega veka, nazadnje tudi s prevodom *Biblije*, privedla do razvoja nacionalnih jezikov, je nek svetovnozgodovinski proces. Odtlej le še v naravoslovnih znanostih in njihovih tehniških doneskinih naletimo na *en* jezik. Tega mogoče res ne govorimo, zato pa ga moramo vsi brati.

Podal sem le grobo sliko, zato da bi nam priklical v spomin, kako je prišlo do tega, zakaj je danes za naravoslovce, na katerih sloni naša tehniška spopolnjenost, bolj ali manj najbolj prikladno, da jo po čim krajši poti uberejo do table, na katero potem zapisujejo nam skorajda nerazumljive simbole. To ima kaj malo opraviti z jezikom v tistem smislu, ki nam je sodan kot materni jezik in je z nami zraščeno tako, kot sem to skušal pojasniti ob zgledu besede »konj«. Torej to, da je ta celota vse obvladujočih formul omogočila matematično tehniko in simboliko veličastne dopolnjenosti – to je naša lega v svetu. To pa obenem pomeni, da bomo vsi potrebovali svoj um, da bi neznanske potenciale vednosti in zmorenja, ki so nam na razpolago, zapeljali naproti njihovi umni rabi. Prav to predstavlja gledišče, zavoljo katerega sem tudi pripovedoval zgodbo o gradnji babilonskega stolpa.

In dejansko, na prvi pogled se zdi sovisje, kakršno se je vzpostavilo med svetom in človekom z vse večjim obvladovanjem narave in družbe s pomočjo moderne znanosti, enoznačna predpostavka našega življenja, in vsi vemo, da sta znanost in tehnika nepogrešljiv pogoj našega preživetja, kolikor nam bo sploh uspelo prehraniti gromozanski porast števila ljudi na našem planetu. Vendar to prav ne pomeni, da bi bili ljudje ravno s pomočjo znanosti kot take zmožni reševati probleme, pred katere smo postavljeni, organizirati mirno sožitje med narodi in obvarovati ekonomijo narave.

Očitno je, da podlaga človeške civilizacije ni matematika, temveč jezikovni ustroj človeka. Velika skrivnost jezika pa je vendarle to, kaj jezik pravzaprav je, da se lahko vrši med takima skrajnostma. Človek je vsemu dal imena, kot je rečeno v Stari zavezi, v očeh omenjene pripovedi pa se je potem – po padcu v greh – spustil v Bogu zopravujoče podjetje. Kaj je pravzaprav z jezikom?

Poskusi okrog enotnega jezika, »ars combinatoria«, kot so jih, recimo, razvijali Leibniz in matematiki njegovega časa, so pripeljali do neznanskega napredka v nadaljnjem razvoju matematike in s tem tudi našega tehniškega zmorenja. Kljub temu pa je jasno, da nam je potreben tudi neke vrste protispomin, ki se prične z nemško romantiko:

419

Ko splet števil vseh in figur  
 Ne bo več ključ vseh kreatur,  
 Ko ti, ki ljubijo, pojo,  
 Več kot najmodrejši vedo,  
 Ko svet se vzpne v prostost življenja  
 In vrne vase se iz vrvenja,  
 Ko vtkejo sence in svetline  
 Se v soj brezmadežne bistrine,  
 Ko vsa historija sveta  
 Le v bajkah, pesmih bo doma,

Tedaj besede skrivne dah  
Bo blodno bit osul v prah.<sup>2</sup>

S tem potegom ločnice v odnosu do nenehno samopresegačnega se razsvetljenstva v zavest vstopi govorica v svoji mnogoterosti in ustvarjalni univerzalnosti. Wilhelm von Humboldt je bil utemeljitelj filozofije jezika in primerjalnega jezikoslovja obenem. Razvoj jezikoslovja je iz jezika vselej delal predmet. Mišljenje pa v elementu jezika živi.

Kako se je to izrazilo v filozofiji našega stoletja? Kot je znano, smo v tem stoletju izvedli nekakšen »jezikovni obrat«, »linguistic turn«, zaobrat k jezikovnosti. Po eni strani to velja za tisto, kar se je zgodilo v Angliji, ko je eden od najbolj nadarjenih učencev Bertranda Russella, Ludwig Wittgenstein, privzel novo – kar je bilo za Russella samega docela nerazumljivo – zanimanje za »ordinary language«, za jezikovno rabo, za formo, ki jo govorimo, ko se drug z drugim sporazumevamo, in podobno. Wittgenstein je danes eno velikih imen filozofije našega stoletja.

420 Drug, temu odgovarjajoči proces se je odvil v naši, nemški tradiciji. S tem mislim na prehod iz novokantovstva v fenomenologijo in še posebno na nadaljnji razvoj fenomenologije od Husserla k hermenevtičnemu obratu, ki ga je vpeljal Heidegger. S tem je jezikovnost, temeljni ustroj človekovega bivanja, biti jezikoven, prebivati jezikovno, postala tako bistvena in obvladujoča, da je to celo metafiziko, nauk o tem, kaj pomeni bit, pomaknilo v novo sovisje. Jezik je dogajanje jezika, je dogodje. Beseda, ki jo nekomu izrečemo, ni predstavljava v pojmovnih simbolih, tudi če se da povedano kot tako predstaviti v matematični obliki, v enačbah. Beseda je prej tu kot

---

2 Programska pesem Georga Philippa Friedricha von Hardenberga, Novalisa (1772–1801), ki jo je želel avtor uvrstiti v drugi, nedokončani del svojega romana *Heinrich von Ofterdingen*. Navedeno po: Novalis, *Svet so sanje, sanje svet: izbrano delo*, prev. Štefan Vevar, Mladinska knjiga, Ljubljana 1995, str. 180. V izvirniku se pesem glasi takole: »Wenn nicht mehr Zahlen und Figuren / Sind Schlüssel aller Kreaturen, / Wenn die, so singen oder küssen, / Mehr als Tiefgelehrten wissen, / Wenn sich die Welt in's freie Leben, / Und die Welt wird zurück begeben, / Wenn dann sich wieder Licht und Schatten / Zu ächter Klarheit werden gatten, / Und man in Märchen und Gedichten / Erkennt die ewgen Weltgeschichten, / Dann fliegt vor Einem geheimen Wort / Das ganze verkehrte Wesen fort.« *Op. prev.*

---

tisto, kar nekoga dosega. Wittgenstein se izraža zelo podobno. Govori o jezikovni pragmatiki. To pomeni, da jezik spada k *praxis*, k temu, kako smo drug z drugim in drug k drugemu. Hermenevtika pravi, da govorica spada v pogovor, tj. govorica nasploh je to, kar jè, kolikor je nosilka poskusov sporazumetja, če vodi k izmenjavi, h govoru in protigovoru. Ni stavek in sodba, jè le, če je odgovor in vprašanje. S tem se je temeljna orientacija, v kateri govorico nasploh mislimo v filozofiji danes, preobrazila. Od monologa vodi k dialogu.

Ne gre več samo za tisto, kar vemo, za ta skrepeneli, obstali obrisi likov, kot so na primer vrste v živi naravi ali zakonitosti mehanike in dinamike v moderni fiziki. Zdaj gre še za nekaj drugega, za sporazumevanje. Tu ne zadostuje, da vemo, kaj neposredno ustreza našim lastnim interesom. Novi korak, v katerem smo se znašli, je ta, da jezik nenadoma mislimo kot »biti na poti«, kot napótenost v sodružje [Miteinander], in ne kot sporočanje dejstev in zadevnih stanj, s katerimi razpolagamo. Če sem si, mogoče v ponesrečeni obliki, kakršno lahko upravičim le z okoliščinami, za naslov predavanja izbral »Mnogoterost jezikov in razumevanje sveta«, bi bilo pravzaprav bolj dognano, ko bi ga izrazil nekoliko drugače. Najprej: Kaj pomeni »svet«? Le kaj je to, svet? Latinci so za to uporabili izraz »universum«. Ko je nemški nacionalni jezik razvil svoje samozavedanje, so temu v nemščini rekli »das All« ali »das Weltall«, »vsemirnost«, »svetovje«. In ko je neohumanizem klasične dobe Goetheja namesto latinščine in jezika učenjakov v ospredje postavil grščino, se je temu nenadoma reklo »kozmos«. Tudi slovito delo Alexandra von Humboldta nosi prav ta naslov.<sup>3</sup> Tako nas lahko že sama zgodovina besed za svet nauči marsičesa. Sam sicer ne dam veliko na etimologije. Večinoma jih iznajdejo učenjaki, tem pa ni nič ljubšega kot to, da drug drugemu oporekajo. Zato se večina etimologij vedno znova znajde v dvomni luči. Glede besede »svet« pa skorajda ne moremo podvomiti – že če pomislimo še na angleško besedo »world« –, da v njej tiči koren »wer«: »weralt«. Pri tem pomislimo tudi na »Wergeld«, »spravnino«, in »Werwolfa«, »volkodlaka«, »človeka-volka«.

421

3 Alexander von Humboldt, *Kosmos. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung* (5. zvezkov), Cotta, Stuttgart-Tübingen 1845–1862. *Op. prev.*

V vseh teh besedah tiči »wer«, tj. človek. Skratka, svet je človeški svet.<sup>4</sup> To je izvorni pomen te besede v germanskih in indogermanskih jezikih.

To nam že nekaj pove glede tega, da moramo na tem mestu imeti na umu to, da pri tem ne gre le za razumevanje sveta v tistem smislu, ki, recimo, pride jasno do izraza v formuli za svet, o kakršni je še nekaj let pred svojo smrtjo razmišljal Heisenberg. Ne gre za takšno formo razumevanja sveta, v katerem bi se fizika lahko sklenila v enotno znanstveno zgradbo, kar nam bo mogoče v teku nadaljnjega fizikalnega in siceršnjega raziskovanja sicer tudi uspelo. Ne, ne gre za razumevanje sveta v tem smislu. Svet je za človeka najprej to, v čemer ta jè in sredi česar jè. Sicer pravimo »priti na svet«, ko na svet pride kak novi prebivalec sveta – kot da bi svet bil nekaj popolnoma drugega kot človek. Mi »sveta« ne zremo iz neznanskega odmika, iz katerega fizik lahko spokojno reče: »Enkrat bi si ga želeli popisati.« Že izraz »popisati« izdaja, kako malo razumevanja in kako malo »drugega« nasploh je v pogledu moderne znanosti. »Razumevanje« prav tako ne méni zgolj razumevanja kake zadeve, prav tako tudi ne razumevanja, ki se začne s prvimi čebljajočimi glasovi dojenčka in s

422 prvo izmenjavo med materjo in otrokom. Zato naslov našega predavanja raje interpretirajmo takole: razumevanje je u-razumeti se v svet in razumevati se v svetu. To je naloga, ki se prek mnogoterosti govoric v njihovem navaljujočem terjanju prav kot naloga postavlja pred nas.

In kaj je ta bit v svetu, v kateri se skušamo razumevati? Svet pri tem zagotovo ni predmet. Že Kant je v svojem nauku o antinomijah, sloviti kritiki »dogmatske metafizike«, pokazal, da svet kot celota nikoli ni kaj danega, zato se ga s kategorijami znanstvenega izkustva kot nekaj v celoti danega tudi ne da pojasniti. Prav tako je vsekakor, in še prav posebno za nas vse, jasno naslednje – na tem mestu bom poprijel za enega od svojih priljubljenih pojmov: svet je tu kot horizont. Beseda »horizont«, »obzorje« evocira živo izkustvo, ki ga poznamo vsi. Pogled je usmerjen v neskončno daljavo, in ta neskončnost se nam pri slehernem še tako močnem

---

4 Glede tega prim. soroden razvoj pri slovenski besedi »vesolje«, po *Slovenskem etimološkem slovarju* izpeljani iz \*vъsel'ěnъjъ svѣtъ 'naseljena zemlja', v stcslovan. vъsel'ěnaja 'naseljena zemlja', prim. še obъšte vъsel'ěnije 'vesolje', rus. vselennaja 'vesolje', kar naj bi bil dobesedni prevod gr. oikouménē (gê) 'z Grki obljudena zemlja, naseljena (zemlja)' in 'cel svet', iz oikéō 'stanujem, naselim', tj. \*vъsъ vъsel'ěnъjъ (svѣtъ) 'ves naseljeni (svet)'. Op. prev.



naprezanju odmika in pri vsakem še tako hitrem korakanju se pred nami razpirajo le vedno novi horizonti. V tem smislu je svet za nas brezmejni prostor, sredi katerega smo in v katerem iščemo svojo skromno orientacijo.

Toda ali to orientacijo najdemo le po poti napredovanja v naravoslovnih znanostih ali pa po poti v njih zbranega izkustva in na to izkustvo opirajočih se družboslovnih znanosti – to vprašanje od nas terja trenutek premisleka. Gre namreč za to, da ni le svet tisti, ki ni nekaj danega, temveč je prav taka tudi naša bit sredi sveta. Mučna lega človeka med bitjem, ki živi na način živali, in bitjem, opremljenim z nevarnimi orodji mišljenja, je človeka izstavila iz tirnic instinkta, v katere se sicer čutijo pognana živa bitja, oziroma bolje: se v njih znajdejo poslušno podrejena zakonom narave.

Tako je človek izstavljen v neko posebno svobodo. Kant je bil tisti veliki mislec, ki bi nas moral enkrat za vselej naučiti metafizičnega pomena pojma svobode. Podučiti bi nas moral, da je bil, recimo, nesmisel to, da so bili na podlagi nauka o nedoločenosti relacij v dvajsetih letih 20. stoletja vsi mogoči častivredni učenjaki in znanstveniki pripravljeni reči, da naj bi se bili tedaj še za korak približali dokazu o svobodi. Če bi »kavzalnost iz svobode« lahko pojasnila znanost in če bi bilo od slednje odvisno, ali se za nekaj počutimo odgovorne ali ne, bi to pač bil zelo žalosten odstop od najvišjih, najlastnejših, najosebnejših pravic in dolžnosti človeka, in to bi bilo veliko huje od odvisnosti od mamil.

423

Zato je Kant svobodo imenoval »umni faktum svobode«. To pomeni, k nam kot bitjem, ki želijo sama sebe razumeti in so v tem smislu umna bitja, neizogibno spada to, da tam, kjer imamo izbiro, na svoj rovaš pripišemo tudi odločitev v njej. Kant nikoli ni trdil, da bi dejansko kdaj obstajalo kako dejanje, narejeno povsem iz svobodne volje. Rekel je samo to: tako moramo misliti sebe, če želimo v našem skupnem svetu živeti drug z drugim in okrog sebe vzpostaviti družbene ustanove, pravni in npravstveni red in mirno sožitje med narodi. Vse to je Kant v svoji moralni filozofiji utemeljil na slovitem kategoričnem imperativu.

Kaj torej dejansko pomeni, če naj se vrnemo k izhodiščnemu vprašanju, u-razumeti se v svet in razumevati se v svetu? To pomeni, drug drugega razumevati. Vzajemno se razumevati pa pomeni razumevati drugega. In to je mišljeno moralično, ne logično. To je človekova najtežja naloga nasploh – in to še prav docela za nas, ki živimo v svetu, ki mu dajejo kov monološke znanosti.

Znanosti so en sam velik monolog, in na to so ponosne – in prav zares tudi lahko so. Vseh vrst varnosti, gotovosti, preverljivosti, ki so jih vpeljale, nas v veliki meri ščitijo pred lastnimi slabostmi in zoper naključna preseganja mere s strani drugih. Kljub temu gre v našem svetu in v zvezi z nami samimi, vključno z znanostmi in njihovim raziskovanjem, očitno še za nekaj drugega kot samo za tovrstno varnost in zanesljivost.

424 Naša naloga je, da se naučimo skrivnost našega bivanja privzemati v resnično primernih oblikah in da zaradi našega mišljenja samih sebe ne mislimo kot bitja, ki se je iz srede sveta pognalo do višin nekakšne vladavine nad svetom. Vsi se moramo naučiti, da drugi pomeni primarno zamejitev našega samoljubja in egocentričnosti. To je splošni moralični problem. V teh tednih in mesecih kar ne morem zares dovolj poudariti, kako težavna zadeva je to, da se moramo sredi raznolikosti jezikovnih kultur in tradicij naučiti priti do dejanske solidarnosti. K temu spada to, da zastavimo resnično produktivnost govorice, zato da bi se lahko razumevali, namesto da se togo oprijemamo regulativnih sistemov, v katerih zadeve razločujemo po načelu pravilnega in napačnega. Saj vendar, ko govorimo, pred vsem drugim, menimo to, da bi sebi in drugemu z govorjenjem omogočili razumevanje, tako da mi drugi lahko odgovori, mi pritrdi ali pa mi opere glavo – vse to spada k pravemu pogovoru.

Heidegger je nekoč v mladosti uporabil izraz, ki je medtem z objavo njegovih zgodnjih predavanj postal znamenit: »Es weltet.« – »Svétuje se.« Čudovita besedna tvorba! Spominjam se, da je eden mojih prijateljev iz mladosti – bil je ekspresionistični pesnik in zato seveda še posebno dovzeten za jezikovne drznosti – poln navdušenja vzkliknil: »Saj to je čudovito!« In dejansko, če se svétuje, pride do govorice, tj. spregovori nekaj docela bistvenega, namreč poniknjenost v odprte horizonte, v na mnogotere načine odprte horizonte. Kdor drugemu prisluhne, vedno prisluhne nekomu, ki ima svoj lastni horizont. In to velja tako med jaz in ti kakor tudi med narodi ali pa med kulturnimi krogi in religijami. Povsod smo postavljeni pred enak problem: moramo se naučiti, da se v prisluhnjenju drugemu odpira samolastna pot, po kateri se oblikuje solidarnost. To je ravno nasprotno od tistega, kar se je v zgodbi o gradnji babilonskega stolpa ljudem porodilo kot blodni ideal. Tam je rečeno: »Dajmo, naredimo si ime, da se ne bomo razkropili po vsej zemlji!« Kakšno ime je to,

---

v katerem bi hoteli ostati skupaj? To je ime, ki ga imaš in ki ti dovoljuje, da drugemu tako rekoč ne prisluhneš več.

Gre mi za to, da bi pokazal, kako smo postavljeni pred nalogo, da mnogoterosti govoric ne bomo hoteli odstraniti kot nekake organizacijske motnje, recimo, z racionaliziranjem in birokratiziranjem, temveč da se sleherni uči premoščati in zapolnjevati razmike in nasprotja med nami, to pa pomeni, da drug drugega upoštevamo, čuvamo, drug za drugega skrbimo in imamo vzajemno drug za drugega vedno na novo odprto uho. Tega vse preveč primanjkuje v svetu, v katerem se sklicujemo na izvedence. Pri tem nikakor nočem oporekati temu, da obstajajo tudi eksperti, ki imajo posluh za potrebe človeštva oziroma družbe, a ne zato, ker so eksperti, temveč zato, ker so ljudje, ki sledijo odprtemu občutju odgovornosti za človeštvo in njegove usode. Ravno tako pa seveda velja, da je treba ekspertom prisluhniti na pravilen način.

Ob horizont sveta, noter v katerega živimo, torej postavljam horizont govorice, in ta predstavlja množinskost. Tu je pred nami mnogoterost horizontov, ki je ne smemo skržiti s pomočjo kakršne koli posebne enotujoče mehanike. Imamo prevode. Dobro, to je naš literarni svet. A tudi to pomeni, da moramo brati, da bi si pustili nekaj povedati. Tolmačenje ima že več lastnosti pogovora. Ko sem se moral kot rektor v Leipzigu pogajati z Rusi, sem se naučil, da ne gre za to, da s svojimi argumenti prepričam svoje ruske sogovornike, temveč da si na svojo stran pridobim tolmača. Ta naj bi povedal to, kar naj bi bilo v prid mojemu hotenju. Če bi tolmač le prevajal, sam verjetno ne bi imel veliko pogajalskega uspeha.

Tolmačenje je komajda še ostalina živega pogovora, čeprav posredovana, razklana, nalomljena. Vsekakor pa ne smeš biti tako nor, da bi od koga zahteval dobesedni prevod. To ne velja le za pogovor med dvema človekoma, ki govorita različna jezika. Tudi ko moraš kdaj prebrati lastno besedilo v kakem drugem jeziku, odkriješ: joj, kako strahotno natančno so postopali z mano – saj tega zdaj več ne razume noben človek!

To je šele dejansko govorjenje, in temu služi hermenevtika: da namreč razvijamo možnost, da tisto, kar samolastno meniš, posreduješ drugemu in od njega prejmeš odgovor, protibesedo, táko, kot jo ta méni. Tudi sam povsem zastopam mnenje, da prevajanje kot pomožno sredstvo, kot pripomoček, potrebujemo in da ga moramo tudi gojiti, a le, če se pri tem zavedamo, da mora takšno novo besedilo spregovoriti na novo. Ne smeta ga zagrinjati zarjavelo

ogrodje izhodiščnega jezika in njegova retorika. Le tako lahko dosežemo drugega in se približamo temu, kar želi ta sam reči. Sicer pa to ne velja le za prevajanje. Vsepovsod in venomer gre za to, da v svojem občeivanju z nam enakovrstnimi posnamemo to, kaj drugi dejansko želi povedati, in – izhajajoč iz njegovega odgovora – iščemo in potem mogoče tudi najdemo skupna tla.

Birokratiziranje je, kot je pokazal Max Weber, samolastna usoda naše civilizacije. To je zelo res, pomen tega pa se vedno bolj razgrinja. Prav to se kaže tudi v okrožju akademskega sveta in njegovih nalog, ki skupaj z množičnimi mediji in šolami in vsem, kar je s tem povezano, tvori notrinsko, organsko enovitost. Tudi tu vsepovsod velja, da je treba govorico razvezati, sprostiti v njenih ustvarjalnih možnostih in dosežati sporazumetje.

426 Tega pa se ne da narediti z golim institucionaliziranjem, temveč le z živo izmenjavo, in prav zagledelj ima pluralizem, v katerem živimo, resnično produktiven pomen. To velja za vsa področja, recimo, za to, kako so se izoblikovali arhitekturni slogi, moda oblačenja ali pa svet form, znotraj katerega se v literaturi ali pa umetnosti in tudi sicer nenehno gibljemo. Tudi sleherno pesniško delo, tudi sleherno umetniško delo je vedno znova neko drugo, je na naravnost terjajoč način drugačno in od nas vedno na novo zahteva odgovor.

To je perspektiva, znotraj katere vidim nalogo filozofije v našem času. Pluralistični svet, v katerem se nahajamo, je kot nekakšen novi Babilon. A ta pluralistični svet v sebi skriva naloge, in te ne sestojijo toliko v racionalizirajočem planiranju in udejanjanju načrtovanega, temveč v zaznavanju prostorov svobode človeške sodružnosti, ki sega vse v tisto tuje. Tudi govorica ravno ni to, čemur pravimo časnikarski jezik, pri katerem vsak brž opazi, da to dejansko sploh ni več govorica, temveč goli informacijski izdelek, ki ima kot tovrstna tvorba mnenja sicer svojo vrednost in nujnost, nikoli pa ne sme nadomestiti lastnega mišljenja in žive izmenjave pogovora.

Spričo vse poenačujoče informatike, zaradi katere se bo verjetno v prihodnosti v našem družbenem življenju razpoložljivost začela razprostrirati v še vse drugačni meri kot danes, moramo toliko bolj varovati govorico v njenih najsamolastnejših možnostih. K temu spada, da najdemo zadevno besedo, pa tudi to, da se naučimo mnogopovednega molka. Celoti tega se pravi *biti v pogovoru*. Njegovo pravo nasprotje je rutina polemičnega pogovora, debate, kjer se na katero koli trditev vedno odzovemo le z: »Ampak, a ni v tem logično

---

protislovje?» Pri narodih debaterjev, med katere Nemci s svojim talentom nismo bili ravno izvoljeni, je to pogostokrat gola tehnika. Zoper to moramo braniti pogovor v njegovi notrinski možnosti izrekanja resnice, seveda pa tudi zoper njegovo podrejanje goli navidezni logiki, ki jo poznamo pod imenom sofistika.

Rekel bi, da bi na ta način zadobili neki boljši zapopadek tega, kaj je um. Ker ta seveda ne pomenja zgolj kalkuliranja in logično prinujanega sklepanja, pa zato še ni nič iracionalnega. Nasprotno, gre za bolj mnogostranski pogled na um, tako kot recimo nekomu v vsakdanjem jeziku kdaj rečemo: »Bodi, no, razumen in ne argumentiraj kar vsevprek!« Kaj pomeni, če nekomu, s katerim smo, recimo, glede nečesa v sporu, rečemo, naj bo razumen? Očitno naj bi to pomenilo, da mora za tisto, kar je želel drugi povedati, poprijeti v njegovih pozitivnih intencah. Šele če drugega razumemo v tem, se sploh šele lahko pojavi možnost, da bom v spornih vprašanjih skupaj z njim morebiti prišel do rešitve. Vsa diplomacija bistveno sloni na tem, da tovrstne možnosti zaznamo.

V zaključku bi rad rekel še nekaj o pojmu omike. Govorimo o omikanem državljanu, o časih visoke omike. Govorimo tudi o razrednem nasprotju med omikanimi in neomikanimi, ki je bilo v nemški zgodovini in je v naši družbi zaradi pretiranega nagnjenja k potrjevanju akademskih kvalitiet z raznimi spričevali nekaj zares dubioznega in nezdravega. Ampak, ali te to, da opraviš izpit, res naredi omikanega? Kaj pravzaprav je omika? Dovolite mi, da v zvezi s tem navedem besede nekoga, ki je bil večji od mene. Gre za Heglove besede: omika pomeni, da si zadeve zmožen videti s stališča drugega. V tem svojstvu vam vsem želim, da bi vam študij ne pomagal le na poti do resničnega zmorenja in veščosti in ne le do diplome ali kakšnega drugega patenta, temveč tudi do omike, da se drugega naučimo razumevati, izhajajoč iz njegovih gledišč.

*Prevedel Samo Krušič*